

A l t m ı Ő d ö r d ü n c ü K o n f e r a n s

Sakarya'da Kooperatifçilik

Yazan

Z. F. FINDIKOĞLU

S.S.A.M. Azasından

— I —

Tarihi Mülâhazalar

S.S.A.M. nin bu sene bana verdiği vazife konusuna dikkatinizi çekmekle söze başlamak istiyorum.

Şimdi yıl : 1968. Bu tarihi beş yıl geriye götürelim : 1963. Bu iki tarih ve aralarındaki beş yıllık devre sosyal tarihimizin bir asırlık devresinin sonudur. Bu devre 1863-1963, veya 1868-1968 arası 100 yılın İmparatorluk ve Cumhuriyet devirleri yönünden çok hayatidir. Bu hayatiliği zaten son beş yılın günlük hadiseleri içinde yaşadık. 1863-68 çizgisi üzerinde yükselen münhanilerden gazete, radyo, açık veya kapalı oturma, kongre, hatta duvar ilânı gibi vasıtalarla haberdar olmuşuk, halâ da —meselâ Emniyet Sandığının 100. yılı vesilesile— oluyoruz. Hatırlarsınız: 1863 de Midhat Paşa anıldı, o tarihte bir muharririn ifadesile *Şu bizim Rumeli* de, Tuna Vilâyetinde aynı Paşa'mızın kurduğu Sandık'lardan çok bahsedildi. Daha sonra bu sıralarda bir başka çeşit Sandık'dan söz edildi: *Emniyet Sandığı*. 1863 deki Memleket Sandıkları çifte sınıftın imdadına koşarken E. Sandığı da esnafın, orta sınıfın dertlerini sar-

Türk Kooperatifeiliğinin Kurucusu
Midhat Paşa

mağı düşündü. Daha sonra aynı 1868 de aynı Paşa'mızın Devlet Şurası kuruculuğu dolayısıyla halâ şükran ve minnet yazıları yazılmaktadır. Esasen 1860-1870 arasındaki 10 yıl kültür tarihimizde dinamik vasıfları ile yer almış bulunmaktadır.

Aceba 1863 de Adapazarı ve bugünkü Sakarya, Memleket Sandıklarından nasibini almış mıdır? Zannetmiyoruz. Olsa olsa dahil olduğu Kocaelin'de izleri görülebilir. Derinliğine bir tarih araştırmasına ihtiyaç vardır. Yalnız sosyolojik telakkilerin verdiği bir emniyetle henüz şehirleşmemiş olan bu çevrede bu gibi izleri görmek için çok yakınlara gelmek lâzımdır. O zaman 1888 de teşkil edilen Ziraat Bankasının nimetlerinden faydalanma meselesi ile karşılaşılır. Beldenizin Ziraat Bankası ise sonraları vücutte getirilmiş, 1954 den sonraki altı kazanıda ise en sonuncusu Kaynarca'da olmak üzere çok muhtelif tarihlerde teşkilatlandırılmıştır. Ziraat Bankasının memleket çevrelerine el uzatmak gayesile 1924, 1929, 1935 tarihlerinde vücutte getirdiği ve çeşitli adlar taşıyan Ziraat Kredi Kooperatifleri bu tarihlerden en ziyade 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununa dayanılarak doğabilmiştir. Bu hususta daha etraflı tarihî bilgileri S.S.A.M. nin ekonomik ve sosyal tarih ile iştiligal edecek elemanları ileride sizlere verebileceklerdir¹.

Gerek eski şehirlerin daha ziyade şehirleşip gelişmesi, köy ve kasabaların çeşitli faktörler tesiri altında hızlı bir şehirleşme göstermesi, gerekse yepyeni şehirlerin doğması karşısında ilgili sosyal ilimler şehirleşmenin belirtileri üzerinde durmaktadırlar.

Bu gibi meşguliyetlere II. Dünya Harbi sonu bir başka hamle verdi. Kıtalar ve ülkeler gelişmiş, az gelişmiş veya gelişmekte bulunan, gelişmemiş gibi vasıflarla ele alındı. Bu arada gelişmenin illiyetleri üzerinde duruldu. Hatta bildiğimiz Klasik İktisat İlmi yanında onu tamamlayıcı bir *Gelişme Ekonomisi* dahi serpildi. Daha sonra bu serpilise kooperatifçiliğin ne nisbette yardım eceği noktası üzerinde duruldu. Sanayileşme ve şehirleşme neticelerinden olan Şehre Akın'ın menfi tesirlerini izale için bilhassa *zirai kooperasyon* ve onu tamamlayacak *artizanal kooperasyon*, yani el ve ev zanaatlarını kendi ölçüsünde geliştiren kooperatifçilik — ehemmiyet kazandı. Gelişmişler için de mühim olan bu iki çeşit kooperatif, evleviyetle

1) Bu hususta etraflı bilgi "Türkiyede Kooperatifçilik", "Kooperasyon Sosyolojisi" adlı kitaplarımızda mevcuttur. Keza bunların bibliyografyası başka kaynakları da tanıtır. En son kaynak Z. B. İktisat Müşavirlerinden İloğlu Asım Süreyya Beyin Z. B. nca neşredilen (Not) Dergisinin 1968 Ağustosunda çıkan 20. sayısındaki araştırmadır. (sf. 1-27).

az gelişmemişler için bir kat daha ehemmiyetli. Köyde ve kasabada, yahut tamamen sanayileşmemiş şehirlerin kenar mahallerinde yetiştirilen ziraî ve hayvanî mahsullerin değerlendirilmesi, pazarlanması, satılma ve sürülmesi şehir denen morfolojik çevrelere tabii olarak yönelir. Eğer bazı mahsuller, dış ticaret için faydalı maddeler ise — meselâ Ege bölgesinin üzüm ve incir'i, Güney'in pamuğu, hatta sizin Karasu'nuzun fındığı ve istakozu ...ilhi gibi — köy kooperatificiliği şehir kooperatificiliğine, nihayet bölge ve ülke ölçüsünde federe kooperasyon teşkilâtına kadar uzanabilir.

— II —

Sakarya ve Kooperasyon

Her ilmi araştırma gibi kooperatificilikle ilgili çalışmalar da nazari cephe ile kalamaz ve kalmamalıdır da. Araştırma sonunda ister büyük ölçüde bir kooperatif varlığı için, ister küçük bir çevrenin bir kooperatifi için bazı mesele ve dertler kendisini gösterir. Kooperatificilik sosyolojisininin vazifesi bu dert ve meseleler etrafında bir halk efkârı yaratmak, köyden kasabaya, kasabadan şehre, daha sonra Devlet merkezine doğru tesirini gösteren bir cereyan vücade getirmektir. Sakarya kooperatificiliğine toplu bir bakışla bu konuşmamızda baktıktan sonra bir başka zaman da belli bir kooperatif dalı üzerinde mümkün olduğu kadar derinliğine durmağa çalışacağız: *Ziraî Kredi Kooperatifleri*. Size dağıttığımız bir broşürde yapılacak araştırmanın malzemesini toplama gayesile tesbit edilmiş sualler vardır. Kendilerine gerek şahsen gerek S.S.A.M. adına teşekkürle borçlu olduğum Sakaryalı Üniversite gençleri bu suallerin cevaplarını ilgili olanların ağzından yerinde tesbit etmişlerdir. Bunlardan faydalanarak önce nazari bir anlatma, sonra da amelî problemlere ait hususları bulup çareleri ile belirtme gayretinde bulunmağa ve bunlar üzerinde beraberce düşünmeğe, suallerinizi cevaplandırmağa çalışacağım.

Bizim edindiğimiz kanaatlerden biri şudur : Sakarya gibi tabiatı çok bereketli bir alt-bölgenin ziraî kooperatifleri pek azdır. Bunlardan kredi ile ilgili olanların kuruluşu “yukarı” ile, yani Ziraat Bankası ile alakalı. Lakin bu emektar Bankamız “alt” dan gelme isteklere kapalı değildir. Keza Ticaret Bakanlığı ile alakalı Ziraî Satış kooperatifleri için de aynı hürriyet. Nasıl hususi sektör için teşebbüs denen atılğan, kıymet yaratıcı gayret ve bu gayreti nefsinde duyup yaşıyan *müteşebbis insan tipi* ehemmiyetli ise kooperatif işleri için de aynı teşebbüs gücüne ve aynı müteşebbis tipine ihtiyac vardır. Ancak bu sonuncu teşebbüs sadece *kendisi için*

doğmamış insan tipi'ne muhtacdır. Çevrenizde dolaştığımız bazı köşelerde, başta patates sanayii olduğu halde bazı küçük sanat veya küçük sanayi kooperatilleri için müphem arzu ve beyanlara rastladık. Keza meyvecilik ve sebzeçilik kooperatifleri vücutta getirip konserve fabrikaları kurmak niyeti de bu arada rastlanan emeller arasında. Böylece bir zirai sanayi hareketinin şimdiden yer yer Sakaryay'nızda belirmesi ileri için de bazı garantiler hazırlar. Eğer Adapazarımın geçen yıl sizlere anlattığım şehirleşmesi işba' haline gelirse, önümüzdeki 1970, 1975 sayımları bir duraklama gösterirse o zaman çevreden şehre akın bir şikâyet konusu olabilir. Halbuki kooperatist yolla, yahut serbest teşebbüs yolu ile zirai sanayi yaratıldığı —bu son şık oldukça güç belirir — takdirde hem akın kısmen olsun önlenmiş, hem de gizli işsizliğe çare bulunmuş olacaktır.

Geçen sene bir Almanya seyahati yapmış, Stuttgart çevresinde bir meyve suyu müessesesini ziyaret etmişim. Müessese kooperatif olarak kurulmuş. Bana ikram edilen bir şişe üzerindeki kâğıdı çıkartıp aldım. İşte Almanya dışına da ihrac edilen bir kooperatif konserve fabrikası. Şüphesiz gelişmiş bir kooperatifçilik diyarından naklettiğim bu müşahede ve şişe kâğıdı, ciddi bir teşebbüse hemen imkân vermez. Demin dediğim gibi önce samimî arzu ve istekler yığını, sonra bunları kanallaştıracak bir rehberler zümresi lâzım. Bir taraftan bu arzular yığını, yani halk ve cemaat isteği, öteyandan sevk ve idareci, yönetici bir kooperatife ve her ikisinin yanında bir sağlam proje, keza sağlam bir rantabilite hesabı. Manevî ve iktisadî faktörlerden hangisi daha çok mühim? Bir fasit daire içinde girmeksizin her ikisinin atbaşı bir ehmemiyeti olduğunu belirtmekle kalalım.

Demek oluyor ki iktisadî ilerleme, önünde sonunda köy ekonomilerini şehirlerinkine, şehir ekonomilerini ülke çapında millî bir iktisadiyata, nihayet milletlerarası pazarlara bağlanmağı gerektirmektedir. Fakat bu tekamülün başlangıcı ne yapıp yapıp köyü ve çiftçi sınıfını en azından en yakın kasaba ve beldenin piyasa ekonomisine bağlamak, kendini bile zor geçindiren ve bazan zirai istihlâk maddelerine muhtac olan ibtidaî durumdan kurtarma ile başlar. Bu bağlama ve kurtarma işinin en elverişli yolu ise içtimai uzviyetin en uzak noktalarına kadar uzamış bir zirai kooperasyon örgüsünde gizlidir. Eğer şimdi içinde bulunduğumuz beldenin Vilâyet ölçüsündeki çevresini gözönüne alırsak 500 kadar köyün başlıca coğrafi ünitelerinde vücutta getirilmiş tek cepheli veya çok yönlü zirai kooperatiflerin önce yedi kaza merkezinde bulunacak ikinci derecedeki federasyonları, sonunda Vilâyet Merkezinde birinci derecedeki federasyona bağlanması ekonomik muvaffakiyetin bir bakıma birinci illetini teşkil edebilir. Koo-

peratif teorisyenlerinin umumiyetle organizasyonlara verdikleri yaratıcı değerine konuşmamızın bir başka yerinde ayrıca temas edeceğiz.

Hülâsa köylerden şehirlere, daha sonra şehir kooperatiflerinin köylere doğru genişliyen ağı, eski ve yeni şehirlerin şehirliliğini belirten işaretler arasında bulunuyor. Bir yıl önce S.S.A.M. Konferanslarını açan konuşmada da belirttiğim gibi Adapazarı'nın şehirleşmesi, son 15 yıl içinde hızlı bir şekilde 100,000 lik şehirler arasına girme temayülünü göstermesi nisbetinde bir kooperatif ağı içinde organize olmasını da gerektirmektedir. Müsaadenizle bu konferanstan şu satırları nakledeyim:

Geçen sene burada sizlerle yaptığım konuşmada — ki S.S.A.M. nin A serisi I. konferansı olarak neşredilmiş bulunuyor — bir "giriş" yapmış ve şunları söylemiştim:

— "...Köyden şehre doğru gelişen morfolojik yapılar içinde âdeta "İmece" den "Kooperatif" e doğru fizyolojik denebilecek bir değişme de görülür. İmece, yazısız kanunlara, örf ve âdetlere dayanır. Küçük cesamettedir, köyümsü ve köylümsüdür. Netice olarak "Communeauté - Cemaat" ruhuna, homojen bir varlığa sahiptir. Bu vasıfların aksi, *Zimmerman* cedvelinde görüldüğü gibi "Şehir âlemi" ni karakterlendirmektedir. Ada'nızın 1937 den önceki durumu, şüphesiz cemaat psikolojisi ile örüldür. Osmanlı devrinde bir kaza olduktan sonra 1954 e kadar kasabalaşma ve şehirleşme ameliyelerini geçirdi. Artık İmece ile görülen işler, yazılı bir kanun istemektedir. Kooperatif kanunları, bu isteğe cevap teşkil edecektir."

İktisadî ve ticari hayatı gittikçe daha uyanık olan şehrinizin siz hemşerileri, bu hayatın gerektirdiği basit ticarî ve hukukî bilgilere vakıf bildiğim için kooperatif hukukiyatına girmek istemiyorum. En azından bazı kooperatiflerin 1957 Türk Ticaret Kanunu ile, bazılarının 2834 ve 2836 ile ilgili olduklarını bilirsiniz. Aynı şehirde kooperatiflerle ilgili resmî makamlara da vakıfımızdır. Belki de bunların çokluğundan şikâyetcisiniz. Geçen sene Ankarada düzenlenen bir kooperatificilik seminerinin konuşucuları bu makam ve merci çokluğundan şikâyet ettilerdi. Bir konuşmacı 11 **Mercei** saymıştı! Biliyorsunuz: Bunlara şimdi bir de Köy İşleri Bakanlığı ekleniyor! **Maamafih** bu son merci, yani K.İ.B., galiba ileride köyle ilgili kooperatiflerin belki tek mercii olur, böylece şikâyet konusu da ortadan **kal-**
kar!

1) Bk. Adapazarı'nın şehirleşmesi ve sosyolojik meseleleri, 1966, S.S.A.M. neşriyatından, Sf. 15-31.

T A B L O : I
TÜRKİYE'DE TÜRK TİCARET KANUNUNA GÖRE KURULMUŞ KOOPERATİFLERİN 1967 DURUMLARI

Seneler	Yapı	Esnaf Kefalet	Küçük Sanat	İstihlak	Pancar İstihşâl	Yardım	Sigorta	Orman	İstihşâl ve Satış	Çaycılar	Yayın	Köy Kalkınma	
												Balık- çılık	Zirai Sulama
1957	958	106	208	188	16	100	—	—	198	5	1	16	—
1958	1114	127	385	209	18	103	—	—	216	9	1	16	—
1959	1274	180	392	217	16	107	1	1	233	10	1	18	—
1960	1295	141	408	223	17	111	2	3	245	10	1	25	—
1961	1410	147	280	245	17	113	3	4	256	11	1	30	—
1962	1397	158	147	272	17	119	3	6	275	11	3	32	—
1963	1518	163	149	283	18	131	3	8	310	12	5	33	—
1964	1700	210	162	307	18	138	3	9	352	13	7	34	—
1965	1670	264	189	327	18	144	3	9	385	15	7	36	323
1966	2199	314	221	368	18	154	3	14	446	17	7	39	1167

— III —

Memleketimiz ve Sakarya'ad Kooperatif varlığı

Madem ki konuşmamızın başlığına (Sakaryada Kooperatificilik) gibi umumî bir ad koyduk. O halde çok toplu olarak başlıktaki bu birinci unsur üzerinde duralım.

Gerçekten her hangi geniş veya küçük bir çevrenin herhangi bir kooperatif dalı üzerinde durmak isteyen bir araştırmacı veya bir konuşucu, bu "hususî" olan tarafları ve unsurları "Umumî" içine yerleştirmelidir. Şimdi bunu tecrübe edeceğiz.

Önce memleketimizdeki kooperatif varlığının kemmi levhası. Bu levhayı ilk konuşmamızda da sizlere göstermiştik. O zamanki maksat Şehirleşme - Kooperatifleşme arasındaki müsbet korrelasyon (karşılıklı ilişik) idi. Şimdi "hususî" bir konuyu içine alan bir "umumî" ye istatistik bir levha içinde görelim.

Acaba bu kemmi varlıktan ne kadarı sahamızda, yani Sakarya Vilâyetinde? Aşağıdaki tablo bir fikir verebilir:

T A B L O : II**SAKARYA VİLÂYETİNDE 1967 BAŞINDA KOOPERATİFLERİN DURUMU**

Esnaf Kefalet K.	Zirai İstihsal ve Satış K.	Sulama ve Arazi K.	Fazarlama K.
5	9	1	6
Köy Kalkınma K.	İstihlak K.	Yapı K.	Zirai Kredi K.
3	2	423	32
		Umumî	İşçi
		116	12

Bu tabloların I. sini el ealmağa lüzum görmüyoruz. II. si şimdi içinde bulunduğumuz Vilâyet merkezi ile alakalı: Dikkat edilirse önce T.T.K. na göre kuruluş 19 zirai neviden kooperatif. Bu 19 sayısını bir döküme tâbi tutacak olursak 10'u umumî, 12 si işçilerle alakalı Yapı Kooperatifleri biri geniş mânasında Sakarya memurları, diğer bir sanayi müessesesinin, Nişkoz'un, memurları ve hizmetlileri ile ilgili 2 İstihlak kooperatifi. Adapazarı ile 6 kazandıran dördünde — Karasu, Hendek, Sabanca, Akyazı

da — kurulmuş 5 Esnaf Kefalet Kooperatifi, nihayet 7 Ziraî neviden Kooperatif bulunmaktadır. Köy Kalkınma Kooperatifleri adı verilen yeni çapta üç kooperatif nev'inin de misâllerine çevrenizde rastlanmaktadır. Sonra Ziraî sıfatı altında bulunmakla beraber 2834 ve 2836 dışında kalan kooperatiflerine de nümunelerine sahip bulunuyorsunuz. Meselâ Geyve'de iki Sebzeçilik ve Meyvecilik, Bağcılık İstihsal kooperatifi, kümes hayvanlarını yetiştirme ile alakalı I İstihsal ve Satış Kooperatifi dikkati çekiyor. Dahası var : 6 Sakarya köyünde — Mesudiye, Kocaali, Kuzuluk, Güney, Kuru-dere, Kadifekale — 6 Pazarlama Kooperatifi listede yer alıyor. İktisadi kalkınmamızın temelinin inhisarcı ve ihtirash bir Sanayileşmeden ziyade ziraî sanayie geniş bir yer ayıran bir ziraî kalkınma ile başlaması fikri doğru ise — ki şahsen ben bu fikirdeyim, konferans sonunda münakaşasını yapacağız — Sakaryamız çok uyanık bir ziraî kooperasyonun eşiğinde bulunuyor demektir. Yalnız bu uyanıklığın gerçek tarafını, istatistik rakamlarından ziyade her biri üzerine eğilmiş iktisatçı ve sosyoloğların *keyfiyet* ile alakalı araştırmaları gösterebilir. Bu kooperatifler, memleketimizin öteki bölgelerinde görüldüğü gibi doğdukları gün ölüme ve sönmeğe mahkûm kuruluşlar mı? İsimleri *Tablolar*'da görülüyor da aslında belki birer mevtâdırlar! Geçen sene Geyvede yaptığımız bir kaç müşahade demin adlarını zikrettiğim iki ziraî istihsal ve satış kooperatifi için karamsar bir intiba vermişti. Bu neviden olmak üzere ZKK. ile alakalı araştırmalarımızın neticelerine bir başka zaman etraflıca temas edeceğiz. Burada belirtmek isteditim husus şudur : realist ve gerçekçi bir kooperatifçilik ve ona rehberlik edecek bir sosyoloji sadece istatistik tablolarla kalamaz ve kalmamalı, rakkamı tamamlayan ciddi bir tasvire de aynı derecede ehemmiyet vermelidir.

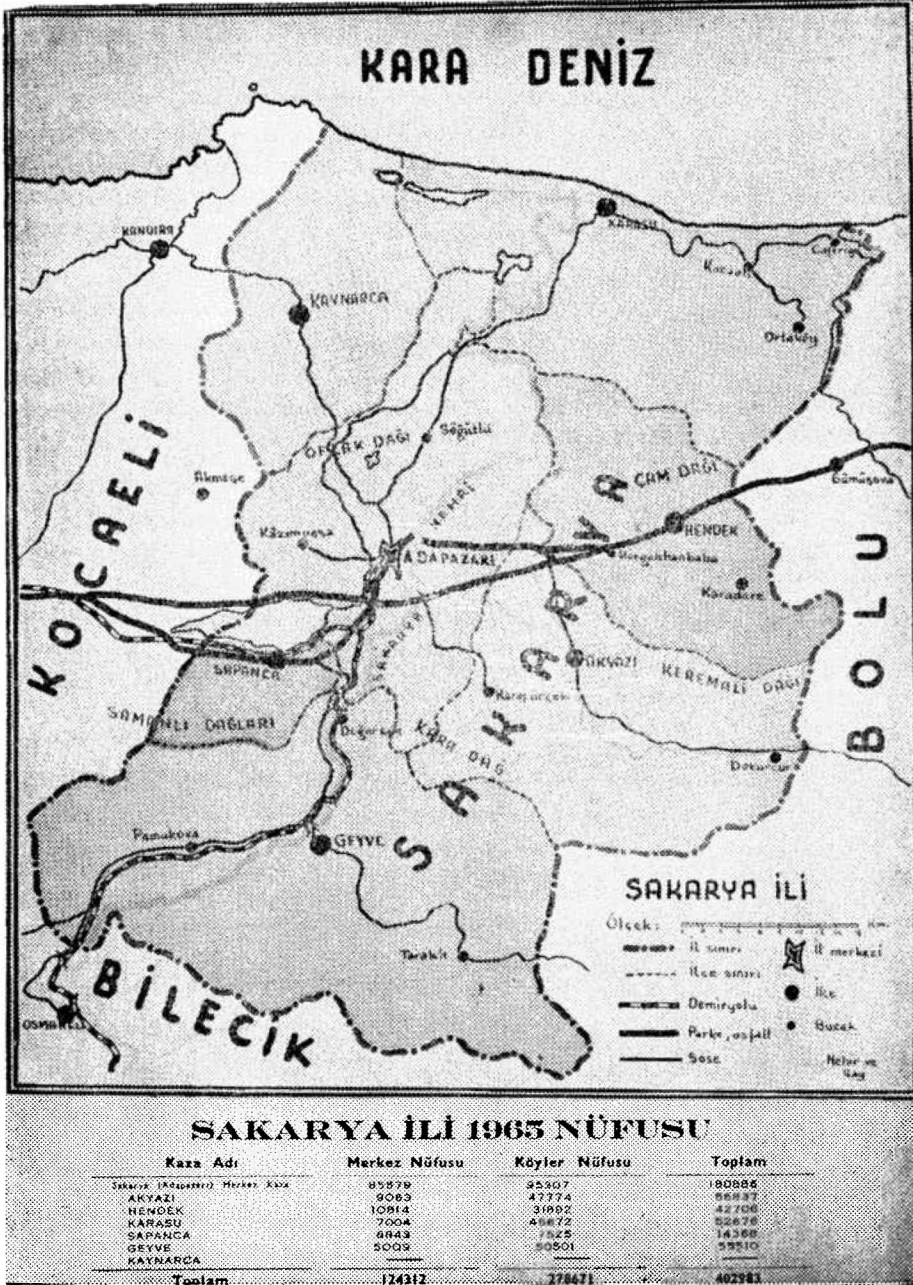
— IV —

Kooperatif Çeşitleri

Şimdi II. Tablodaki kooperatifleri çeşitlendirelim. 1967 yılı Sakarya kooperatiflerini aksettiren bir başka zaman tabloda şu kooperatif çeşitleri —yahut biraz heybetli! bir yabancı kelime ile : kategorileri— gösterilebilir:

I — Kredi Kooperatifleri :

Sakarya'da çok gayeli bir istihsal kooperatifinin adındaki "Kredi" istisna edilirse biri ziraî, öteki küçük sanatlarla alakadarlık manasında sınaî olmak üzere iki çeşit kredi kooperasyon müessesesi vardır:

32 Z.K.K. nin dağıldığı Sakarya Vilâyeti

1) Ziraî Kredi Kooperatifleri :

Bu zümreye giren kooperatifler, 1863 deki Midhat Paşa Sandıklarının varisi sayılabilecek Tarım Kredi Kooperatifleridir. Sayıları 32 ye balığ olan bu kooperatifler Sakarya İlinde şu şekilde dağılmış bulunuyorlar:

T A B L O : III
Z.K.K. nın Sakarya'nın 7 Kazasına Dağılışı

Kazası	K. Numarası	Bulunduğu Yer
Adapazarı	906	Adapazarı
"	490	Arifiye
"	545	Söğütlü
"	479	S. Köyleri
"	1020	Kâzımpaşa
"	1033	Kayaklar/Reşitbey
"	1935	Salmanlı
"	1936	Ağacık
Akyazı	275	Akyazı
"	1678	Karapürçek
"	1680	Orman-Şevkiye
Geyve	1095	Geyve
"	1075	Doğançay
"	1079	Alifuatpaşa
"	1089	Doğantepe
"	1097	Akdoğan
Hendek	651	Hendek
"	941	Hicriye
"	942	Uzuncaorman
"	1057	Tekerlek/Süleymaniye
"	1844	Kurtköy
"	1880	Karadere
Karasu	1991	Karasu
"	1835	Simanoğlu
"	2010	Limandere
"	2020	Hürriyet
Kaynarca	1483	Kaynarca
Sapanca	457	Sapanca
Kocaeli	1092	Kocaeli
Pamukova	1078	Pamukova

Bu tablo üzerinde durmuycağız. Aranızda belki de bu kooperatiflere aza olanlar, olup ta çıkanlar, şu veya bu şekilde ilgili bulunanlar vardır. Bu hususta sizleri dinlemek bizim gibi olupbitenlerden uzak Hocalar için de çok faydalı olur. Daha sonraları S.S.A.M. belki terbiyeci ve maa-

**Sakarya Z.K.K. binalarından birinin açılışı
(Eski Sakarya Valisi Ertuğrul Ünlüer konuşuyor)**

**S.S.A.M. Azaları Balıkçılık Kooperatifleri kuruluşuna muhtaç olan
Karasu Sahillerinde...**

rifcilerin *Aktif Metot* dedikleri usulle karşılıklı konuşmalar, münazaralar düzenlenebilir. Konuşmamızın devamında gerekli noktalarda belki bazı düşüncelere yer veririz.

2) Sinaî Kredi Kooperatifleri :

Kredi politikası ile iştigal eden iktisatçı ve sosyoolğlar Sinaî Kredi meselesini a) Endüstriyel kredi, b) Artizonal kredi diye ikiye ayırırlar. İkinciye arasıra meslekî kredi, küçük kredi, halk kredisi de denir. Büyük krediyi, sanayi kredisini bir tarafa bırakır, küçük krediyi ele alırsak bizde bunun ilk endişesi kısmen yalnız İstanbul için düşünülen 1868 in Emniyet Sandığı hareketinde gizlidir. Lakin asıl modern manada tezahürü 1933-1938 arasında doğup olgunlaşmış, Ziraat Bankası'na nazire sayılacak Halk Bankası bu çeşit kredinin dağıtımı için kurulmuştur.

Türkiye Halk Bankası, birkaç denemeden sonra bugün Esnaf Kefalet Kooperatifleri aracılığında karar kılmış bulunuyor. 7 Kazalı Sakarya'nızın, Kaynarca ve Geyve müstesna diğer beş kazasında beş Esnaf Kefalet Kooperatifi görmekteyiz:

— Hendek Esnaf Esnaf Kefalet K.; — Akyazı Esnaf Kefalet K.; — Sakarya Esnaf İlefalet K.; — Sapanca Esnaf Kefalet K.; — Karasu Esnaf Kefalet K.

Plânlama dilince Doğu Marmara'nın bir alt-bölgesi sayılan Sakarya ilinde esnafa ve küçük sanatlara yardımcı kooperatifler, bunların arasında da bu beş artizanal kooperatif nasıl bir hizmet ifa edebiliyor? Küçük sanat - Zanaat - dan yukarıya, yani küçük sanayi haline doğru bir "Hareketlilik - Mobilité" var mı? Daha doğrusu bu ihtiyacı duyan bir tabaka mevcut mu? Varsa ihtiyacı karşılanıyor mu? S.S.A.M. belki ileride bu çok mühim sosyolojik meseleyi ele alır. Türkiyenin sanayileşmesinde gerçek, köklü ve uzvî yolun bu noktada gizlendiğine işaret edip geçeceğiz.

II — İstihsal Kooperatifleri :

Aldarında "istihsal", "satım", "satış" gibi kelimeler bulunan kooperatiflerin sayısı 8 i buluyor. Bunların içinde P.E.İ.K. nin nev'i şahsına mahsus bir kuruluş olduğu, T.Ş. F.A.Ş. nce "yukarıdan" idare edildiği bilinmektedir. Diğerleri her ne kadar "alttan" ve "halk" tarafından vücade getirilmiş ise de monografileri henüz S.S.A.M. nce hazırlanmamış olduğundan haklarında bir değer hükmü veremeyeceğiz. Yalnız Geyve-

deki iki meyvecilik, bağcılık ve sebzeçilik kooperatiflerinin beklenene cevap veremedikleri mahallinde öğrenilmiştir. Adapazarı bakkal esnafı tarafından kurulan "Alım Satım Kooperatifi" nin kooperasyonla ilgisi acaba ne olabilir? Pek çok yönlü bir kooperatif manzarası gösteren "Hayvan yetiştirici ilh" adlı "İstihsal", "imal", "Kredi", "satış,, fonksiyonlarını bir arada toplama, bizdeki kooperatif denemeleri arasında tipik görünmektedir.

Bu zümreye giren kooperatifler şunlardır :

— Adakavak İstihsal K.; — Geyve Yaş Meyve ve Sebze İstihsal Satış K.; — Geyve Meyvecilik ve Bağcılık İstihsal ve Satış K.; — S. Kümes Hayvanları ve Müstahsilleri İstihsal ve Satış K.; — S. Bakkalları Alım Satım K.; — Patates ve Mısır Ekicileri İstihsal ve Değerlendirme K.; — Adapazarı Pancar Ekicileri İstihsal K.; — Sakarya Hayvan Yetiştirici, Besici Sütçülük, Gıda Maddeleri İstihsal, İmal Kredi ve Satış K.

III — İstihlâk Kooperatifleri :

Sakarya'da yalnız vilâyet merkezinde biri memurlara, diğeri hususî teşebbüse ait bir endüstriyel müessese mensupları için vücade getirilmiş iki istihlâk kooperatifi vardır:

— Sakarya Memurları İstihlâk K.; — Nişkoz Mensupları İstihlâk K.

Zengin istihlâk kooperatifleri ile örülü beldeler şehirleşme ile atbaşı giderler. Daha çok gelişmiş memleketlerin mazilerinde görülen bu paralellik gelişmemiş'ler için de ehemmiyetlidir. Lakin bizde bu yol pek sökmüyor, hatta hiç sökmüyor. Türk kooperasyonunun mühim ve üzerinde çok durulmuş bir problemi. Yalnız Vilçyet merkezindeki iki kooperatif hakkında yaptığımız soruşturma her ikisinin nisbî muvaffakiyeti hakkında S.S.A.M. azalarına bir fikir veriyor. Daha sonra başlıbaşına İstihlâk Kooperatificiliği etrafında ilmî araştırmaya dayanan münakaşalı bir toplantı yapmamızın lüzumuna kani bulunuyorum. Yetmiş memleketlerde kooperasyon bu nevi kooperatiflerle başlamış, hatta istihlak'den istihsal'e geçilmiştir. Nasıl? İşte lüzumuna dokunduğum konu bizi bu hususta derinliğine ve tarihî bir izaha da sevkedecektir.

IV — Yapı Kooperatifleri :

Hızlı bir morfolojik genişleme geçiren Sakarya merkezinde hususî teşebbüs ve Devlet sektörlerinin hummalı inşaatı yanında kooperatifler

vasıtasıyla gerek mesken, gerek işyeri binaları yapımı da dikkati çekmektedir.

Sakarya'nın yapı kooperatifçiliği sosyal sınıftan iki çeşittir:

a — İşçi Kooperatifleri :

Şehirleşme kadar onun müvazisi olan sanayileşmenin doğurduğu, resmî ve hususî endüstriyel tesislerin yardımıda bulunduğu yapı kooperatifleri bu zümreye giriyor:

— Ziraî Donatım İşçi Evleri Yapı K.; — D.D.Y. Sigortalı İşçiler 3 Nolu. Bağ Evleri Yapı K.; — Lâstik İş Yapı K.; — Sigortalı Yuva Yapı K.; — Ada Şeker Mensupları Şeker Evleri Yapı K.; — Ziraî Donatım Kurumu Adapazarı Müessesesi mensupları mesken yapı K.; — Askerî İş Yerleri İşçileri İnkılâp Yapı K.; — Demiryol Fabrikası Sigortalı İşçileri Yapı K.; — A. Demiryolları Fabrikası Sanayi İşçileri Sendikası I Nolu Yapı K.; — S. Ziraî Donatım Kurumu Bahçelievler Yapı K.; — A. P. Demiryol Fabrikası Sanayi İşçileri Sendikası I Noh. Yapı K. — Sakarya sigortalı işçileri Sapanca Yapı K.

b — Çeşitli Yapı Kooperatifleri :

İşçi mesken kooperatiflerine meydan veren aynı sebepler muhtelif halk tabakalarını, bazı resmi daire mensuplarını, bu arada işyeri inşasına girişen esnaf ve sanatkârları kooperasyon kanalı ile yapı işine itmektir:

— Nişkoz Mensupları Yapı K.; — S. Belediye Mensupları Yapı K.; — Adapazarı Dükkân Yaptırma K.; — Esentepe Yapı K.; — S. Topraksu Mensupları Yapı K.; — Göl Sahil Evleri Yapı K.; — Küçük Sanayiciler Hanlı Yapı K.; — Ota Sanayi Yapı K.; — Adapazarı Keresteciler Sanayi Çarşısı Kurma K.; — Adapazarı Patates Üretim Tüketim Yapı.; — Nasip Yapı K.

Her iki zümre içindeki yapı kooperatiflerine dikkat edilirse istisnasız hepsinin Vilâyet merkezinde bulunduğu görülür. Altı kaza, 1927-1965 sayımlarında statik bir durum arzietmekte, küçük kasabalar büyük kasaba olmağa yönelmektedir. Buna rağmen toplulukla inşaata girişme, kooperatif mevzuatının imtiyazlarından faydalanma arzusu ve davranışı henüz kendisini göstermemektedir.

Bir noktaya parmak basalım: Yapı koperatificiliğinde **umumiyetle** esas olan, inşaat işi bittikten sonra yapıların bir nevin *vakıf, sosyal mülkiyet* olarak yaşıyan kooperatifin malî olmasıdır. Türk yapı kooperatificiliği böyle bir şeyden galiba hoşlanmıyor. Kooperatif, bir nevi muvakkat inşaat şirketi rolünü ifa etmektedir¹. Kooperatif hukukunun imtiyazlarından faydalanmak için bu nevi ortaklıklara “kooperatif” denmektedir. Sonra bunların ortakları ekseriya mesken ihtiyacında olmiyan, hisseleri yahut yapıları kapitalist kazanç vasıtası yapan kişiler oluyor. Gazeteler bazan “yapı koperatifi hisse senetlerinin devri” ne ait ilânları bile neşre ediyorlar!!

Bununla beraber Sakaryanızdaki durumun aynı olduğunu söylemek istediğimi zannetmemenizi rica ederim. Yalnız Adapazarı'nda bulunan 22 yapı kooperatifinin birer birer yoyklanması neticesinde gerçeğe yakın bir hükme varılabilir. Gerçek yapı kooperatificiliğinin memleketimizde de kendisini göstermesi lâzımdır.

V — Pazarlama Kooperatifleri :

Sen birkaç senenin kooperatif dallarına eklediği bu yeni dalm ehemmiyeti aşikârdır. Köy ekonomisini şehir piyasasına, şehir vasıtasıyla de millî, hatta milletlerarası ekenomiye bağlıyan Pazarlama, koperasyonun hedefi olan tufeyli aracıyı hem müstahsil hem de müstehlik lehine ortadan kaldırmanın tekniğinden başka bir şey değildir.

Sakarya İlinin birkaç köşesine dağıldığı görülen bu kooperatifler şunlardır:

— Maksudiye Köyü Pazarlama K.; — Akyazı Kuruluğ Köyü Pazarlama K.; — Kurudere Köyü Pazarlama K.; — Kadife Kale Köyü Pazarlama K.; — Güney Köyü Pazarlama K.; — Kocaali Köyü Pazarlama K.

Sakarya'nın bütün kazalarında pazarlama muamelesi göreceğ ziraf maddeler pek çoktur. Bazı kazaların hususî istihsal neveleri, hatta dış ticaretle ilgili maddeleri vardır. Ulaşım vasıtaları mükemmelleştiği, çabuklaşığı; takdirde bu çeşit kooperatiflerin kaza merkezlerinde, patates fındık...

1) Bu konferansımızın verildiği sırada İşçi Yapı Kooperatiflerine Sosyal Sigortalar Kurumunca yapılan kredi yardımlarının bundan böyle “şahıslar” a verileceğini işliyoruz. Demek ki koperasyon prensibini **âdet** yenecek!

gibi maddelerinkilerin de Adapazarı'nda "pazarlanma" ları belki daha uygun olacaktır. S.S.A.M., önümüzdeki sene bütün Sakarya'ya şamil bir "Pazarlama Problemi" ni bu sahada ihtisası olan İşletme İktisatçılarından birinin konferansı vasıtasıyla huzurunuzda getirecektir.

İşte beş zümrede topladığımız Sakarya kooperatifleri. Bu zümrelere bir altıncısını, hatta yedincisini ilâve edebiliriz :

- 6 — K.İ.B. ile ilgili çok yönlü. "Kalkınma Kooperatifleri",
- 7 — Bir nevi arazi kooperatifleri.

Şimdilik üç "Köy Kalkınma Kooperatifi", bir Arazi Kooperatifleri görülmüyor. Her iki çeşit kooperatif, hakikatte işlenmesi, bir kalkınma siyasesi olarak kuvvetlendirilmesi zarurî olan yolları gösteriyor. Bilhassa 7. diye gösterdiğimiz çeşidin biricik misalinin adı, Sakarya'dan ziyade diğer memleket bölgelerinin son derece muhtarç olduğu bir organizasyonu isimlendiriyor :

— Hendek Yağbasan Köyü Ziraî Sulama Toprak Muhafaza ve Arazi İslâhı Koop.

Memleketimizdeki kooperatifçilik hareketleri arasında pek ender olarak rastlanan bu tipin nedreti nisbetined büyük bir kıymet ifade ettiği âşikârdır.

— V —

Mukayeseli Sosyoloji Bakımından Sakarya'da Kooperasyon

67 Vilâyet içinde Sakarya'nın kooperatif varlığı bakımından işgal ettiği yer ya kemmiyet yönünden, yahut kalite itibarile bir mukayeseli incelemenin ışığı altında anlaşılabilir. Kalite ve faaliyet değeri bakımından bir tedkik uzun bir zamanı gerektirdiğinden S.S.A.M. bunu ileriye bırakmağa karar vermiş, şimdilik kemmi yönle kalmıştır. Sakarya'nın durumu, umumî bir istatistikten elde edilen şu kategorileştirme içinde tayin edilebilir:

I — 1/10 arasında kooperatifi olan Vilâyetler :

Hakkâri 2, Ağrı 4 Bingöl 4, Bitlis 8, Mardin 8, Tunçeli 8, Siirt 10.

II — 10/30 arasında :

Artvin 12, Muş 13, Rize 28, Adıyaman 28.

III — 30/50 arasında :

Van 36, Çankırı 38, Kırşehir 41, Bilecik 43, Elazığ 47, Nevşehir 48, Sinop 48, Amasya 48.

IV — 50/75 arasında :

Urfa 53, Ordu 57, Maraş 57, Edirne 57, Diyarbakir 57, Erzincan 58, Burdur 64, Bolu 64, Muğla 64, Tekirdağ 66, Kırklareli 67, Gümüşhane 67, Kastamonu 70, Erzurum 72, Hatay 75, Tokat 74.

V — 75/100 arasında :

Giresun 76, Çanakkale 78, Kocaeli 81, Niğde 84, Sakarya 85, Yozgat 85, Kars 88, Kaziantep 92, Uşak 95, Trabzon 96, Malatya 96, Zonguldak 99.

VI — 100/150 arasında :

İsparta 101, Sivas 106, Eskişehir 115, Antalya 120, Çorum 120, Kütahya 129, Mersin 122.

VII — 150/200 arasında :

Aydın 154, Afyon 154, Adana 157, Samsun 161, Kayseri 164, Manisa 170, Balıkesir 171.

VIII — 200/250 arasında :

Bursa 222, Konya 227, Denizli 232.

IX — 250 den yukarı :

İzmir 343, İstanbul 658, Ankara 899.

Görülüyorki 9 kategori içinde Sakarya 80 kadar çeşitli kooperatifi ile V. sırayı teşkil etmektedir¹. Sakarya'nızın sahip olması gerek kooperatif varlığına nisbetle tatmin edici olmıyan bu sayı, diğer memleket bölgelerine göre oldukça memnun edicidir.

Ötetaftan kooperasyon tecrübeleirnin tablo ve kategorileri, eğer ülkeler ve bölgeler, bölgenin de alt-bölgeleri arasındaki eksiksizlikleri

1) Burada ihtimali olarak "80 kadar" deyişimiz faydalandığımız kaynaklar arasındaki farklardan dolayıdır. S.F.D. envanteri 85, T.B. listesi 76 bizim yerinde edindiğimiz sayı ise 80 i gösteriyor!

göstermeğe yarar bir vasıta ise yukarıdaki 9 kategori memleketimizdeki bölgeler ahenksizliğini, meselâ u aradab Sakarya'nın alt-bölge olarak durumunu belirtmeğe de yarayabilir. Yalnız sırası düştükçe işaret ettiğimiz "İstatistik usulün kifayetsizliği, bu usulün monografik metodoloji tatbikatı ile tamamlanması" zaruretini daima gözönünde bulundurmak lâzımdır.

Huzurunuzdan ayrılmadan önce gelecek senenin S.S.A.M. nin çevrenizde düzenleyeceği konuşmaların ilkinin teşkil edecek olan "Sakarya'nızın Ziraat Kredi kooperatifçiliği durumu'nu, 1940 lardan — ki Ziraat Vekâletince 9 Memleket Bâlgesi gözönüne almıyor —, daha sonra 1958 de — ki İmar ve İskân Vekâletini ilgilendirir — ve nihayeti 1960 dan itibaren — ki D.P.T. tarafından ele alındı — çok kullanılan Bölge ve Bölgeleme usullerine göre belirtelim.

T A B L O : IV

Z.K.K. nin 1955 deki kemmi durumu

Bölge Adı	Z.K.K. Sayısı	Kapladığı Vilâyet Sayısı
1. Şimalî Anadolu	111	8
2. Garbi Anadolu	371	9
3. Orta Anadolu	120	9
4. Cenubî Anadolu	74	6
5. Şarkî Anadolu	8	1 (Kars)
6. Trakya	69	3
7. İstanbul	186	4
	939	40

7. Bölgeye dahil 4 vilâyetten biri Kocaeli olup kazaları arasında Adapazarı da bulunmakta idi. 186 Kooperatifden bir kısmı Adapazarı kazasında bulunmaktadır.

Bu istatistik 1955 öncesine aittir. On yıl sonra, 1965 de yani Sakarya'nın 10. yılında Bölgelerin sayısı aynı, yalnız adları değişiyor. Fakat asıl değişme Z.K.K. sayısında görülecektir:

Alman ve dolayısıyla Dünya Z.K.K. nin Kurucusu
W. Reiffeisen

T A B L O : V

Bölge Adı	Z.K.K. Sayısı	Kapladığı Vilâyet Sayısı
1. Karadeniz	336	15
2. Marmara	333	10
3. Ege	415	8
4. Akdeniz	135	7
5. İç Anadolu	277	9
6. Doğu Anadolu	90	12
7. Güney Doğu Anadolu	74	6
	1660	67

Bu tablodaki 2. Bölgeye 10 vilâyet dâhil olup bunlardan biri de Sakarya'dır. Bölgenin 333 Z.K.K. i içinde 32 si Sakarya vilâyetine aittir.

Konuşmamı sizlere gurur verir bir rakam ile kapıyorum! Sevinç ve gurur vesilesi rakamlar iki : 1660, 32. Şöyle böyle 1924-1929 arasındaki iki Z.K.K. Kanununun ile 1935 in Tarım Kredi Kooperatifleri kanununun tatbikatı neticesi olarak bütnü yurttaki 939 kredi kooperatifi sayısı 1965 de 1660 yükseliyor (Bu sayı bugün, 1968 de 1900 ü aşmıştır.) Öbüryandan Vilâyetinize, bu sayıdan 32 si düşüyor. Demek ki 32 Z.K.K., 7 kazalı Sakarya'nın çiftcisine yardım etmektedir. Nasıl? Sizleri bu (Nasıl?) süali ile başbaşa bırakıyorum.

Belki gazete ve ajanslardan duydunuz: Bu günlerde Almanya ve dolayısıyla bütün medenî dünya Z.K.K. lerine rehberlik eden ve bir Alman kasabasının Belediye Reisliğini yapmış bulunan W. Reiffeisen'in doğumunun 150. yılını kutluluyor. Türk Kooperatif Kurumu Ziraat ve Halk Bankaları ve iki Bakanlık temsilcileri yakında Almanya'ya giderek merasime katılacaklardır. Bazı kooperatificilerimizin Midhat Paşaya "Türkiye'nin Reiffeisen'i" dediklerini de hatırlayalım ve her iki büyük adama Sakarya adına minnetlerimizi sunalım. Gelecek konuşmamızda birlikte bu (Nasıl?) üzerinde duracağım ve meşhur Alman kooperatificisinden de konu vesilesiyle bahsedeceğiz.

Gösterdiğimiz alakaya teşekkür ederim.

— İKTİSADİ VE İZMİR

İktisadi ve İzmir

Ünvanı

Huzur İda.